

Cardona: recuperació del patrimoni històric

Mireia Baylina i Ferré

El passat vint-i-nou d'octubre es va realitzar la primera sortida d'estudi del curs 2011-12, a Cardona, amb l'objectiu de conèixer de primera mà la tasca de recuperació del patrimoni i la memòria històrica que la vila ha emprès en els darrers anys, conscients d'un passat amb un important pes sociopolític i davant l'evidència d'un llegat monumental i patrimonial de primer ordre¹.

Amb una data de naixement documentada per la història, el 23 d'abril de l'any 986 (II carta de poblament), Cardona compta amb restes ibèriques des de molt abans, fet que demostra l'existència d'una població vinculada a la riquesa de la vall salina. L'explotació del salí explica l'evolució històrica de la població: la construcció del castell i el naixement de la vila (segle X) i la importància de Cardona durant l'edat mitjana, animada per l'auge dels mercaders i els comerciants de la sal. El castell desenvolupà una preuada situació estratègica envers la frontera amb al-Andalus, i fou cruïlla de camins entre els comtats d'Urgell, Cerdanya-Berga i Osona-Barcelona. Aquesta condició geoestratègica, el factor polític de ser residència d'una cort vescomtal i el factor econòmic derivat de la riquesa que comporta l'extracció i comercialització de la sal cap a Europa, convertiran Cardona i el seu castell en un important centre polític i comercial. La vila, però, assoleix una especial significació política durant la Guerra de Successió espanyola (1700-1714) en convertir-se en símbol de la resistència a la pèrdua dels drets històrics de Catalunya. El 18 de setembre de 1714 el castell obre les seves portes i la plaça d'armes és lliurada a les forces de Felip V, esdevenint Cardona el darrer baluard de les llibertats catalanes.

¹ La Junta de Govern de la Societat Catalana de Geografia expressa el seu agraïment al Dr. Andreu Galera, director de l'Arxiu Històric Municipal de Cardona per la seva col·laboració en l'organització i documentació de la sortida, així com el suport dels/les especialistes Meritxell Gisbert (geògrafa), Ainoha Pancorbo (arqueòloga municipal) i Lluís Oriols (arquitecte municipal).

Cardona experimenta una primera industrialització fonamentada en el tèxtil i les fàbriques de filatures vora el riu Cardener durant el segle XIX i una segona, a començaments de segle XX, derivada de la descoberta de les sals potàssiques (1912), que es tradueix en una potent activitat minera des de 1929 fins a 1991 (60 anys i 1.500 treballadors). Aquests dos fets comportaran un creixement econòmic i demogràfic (8.000 habitants durant la dècada 1960-70) que transformaran el paisatge, l'urbanisme i la societat cardonina. El tancament de la mina marca un punt d'inflexió en la història de la vila i el declivi econòmic és molt considerable. A inicis de segle XXI el govern municipal engega una política basada en la reactivació socioeconòmica de la vila que té com a eix vertebrador la recuperació del patrimoni i la memòria històrica.

L'inici del recorregut va ser el **Castell**, un conjunt de 62.000 m² amb dos recintes, el sobirà o superior (castell medieval i canònica-col·legiata de Sant Vicenç) i el jussà o inferior (baluards i fossat), i enlairat sobre una muntanya cònica a 585 m sobre el nivell del mar. Allà, l'historiador Andreu Galera, ens guià i explicà la història de Cardona fonamentada en la relació entre el fet geològic, l'espai de poder polític i la vila de mercat. Des del mirador excepcional de la torre de la Minyona, cilíndrica, originàriament de 20 m, i punt més elevat de la fortalesa, Galera mostrà la seva raó de ser, la vall salina, i l'afiorament de la sal en forma de diapir, fet que propicia la seva explotació.

Ocupat des del segle III aC, el castell pren una significació especial durant els segles IX i X com a porta de pas de la frontera amb al-Andalus, fet que explica l'interès i cura dels comtes de Barcelona-Urgell per la fortalesa i la concessió de dues cartes de franqueses. La segona, lliurada pel comte Borrell II el 986, encomana el castell al vescomte Ermemir d'Osona, que es convertirà en senyor de Cardona. Les relacions i suport a la casa comtal de Barcelona faran que s'atorgui a la família Cardona els drets sobre la sal, donant una il·limitada capacitat econòmica als vescomtes per ampliar els seus dominis territorials i la influència política. La projecció de la família ducal, enriquida amb una acurada política matrimonial que els emparenta amb les principals nissagues nobiliàries del regne, conduiran amb els anys, al progressiu allunyament dels senyors i el castell passa només a exercir la funció de centre administratiu i penitenciari. La fortificació del castell a inicis de segle XVII el converteixen en una important plaça militar fet que es demostrarà en les guerres successives (Guerra de Successió, 1705-1714, Guerra Gran, 1793-1795, Guerra del Francès, 1808-1814). L'explicació general des de la torre i la plaça d'armes o Pati Ducal es complementà amb la presentació del llibre de Meritxell Gisbert, *Cartografia de Cardona: de la Guerra de Successió a la Guerra del Francès, 1717-1856*, una aportació recent a la història del castell de Cardona des dels mapes trobats, i una visita a la casamata, búnquer reconstruït el 1810.

A continuació vam realitzar una visita a l'església de Sant Vicenç, consagrada el 1040 i ocupada per una comunitat de canonges. La seva restauració, iniciada el 1949 amb l'objectiu de recuperar l'estructura originària de la basílica, ha

deixat un immens espai buit que dona, especialment a la nau central i observada des de la tribuna dels senyors, una perspectiva i esveltesa excepcionals. També vam visitar el panteó familiar i la cripta, de la qual es va destacar l'altar consagrat a sant Jaume, probablement en relació als pelegrins que es desplaçaven cap a Compostel·la i la col·lecció de relíquies donades per la família vescomtal i comtal de Cardona.

Tot seguit vam baixar al **Parc Cultural de la Muntanya de Sal**, un equipament per donar a conèixer la singularitat del patrimoni geològic del salí i l'acció antròpica que s'hi ha desenvolupat des de fa milers d'anys. Allà vam fer un recorregut guiat per l'interior de les galeries de la muntanya a fi de copsar els plegaments i vetes del jaciment així com les diferents variants del mineral, halita, silvinita i carnal·lita. La guia i un audiovisual van resumir el procés d'extracció del mineral i la seva evolució des dels orígens de l'explotació minera fins el seu tancament.

El matí va cloure, tard, amb un dinar al centre de la vila, i des d'allà vam iniciar un recorregut pel **nucli antic** (declarat bé cultural d'interès nacional el 1992), antigament centre de mercat i punt de trobada de viatgers des de i cap el Pirineu i migdia francès. La plaça de la Fira i la plaça del Mercat van ser el punt de partida per explicar la divisió de l'espai urbà en l'època medieval entre la vila jussana, al voltant de la plaça de Santa Eulàlia, i la vila sobirana, al voltant de la plaça del Mercat. Entre ambdós espais, la principal concentració de serveis i també d'edificis singulars: el conjunt parroquial de Sant Miquel (segles x-xx) amb els efectes encara visibles de les guerres i saqueig previ a la Guerra Civil, les cases Sala, Rovira, Mercer, Franch, Martines (s. XII-XX), i el Casal de Graells (s. XII-XX), punt final del recorregut. Aquest casal gòtic situat al costat del portal major de Santa Maria de Graells (s. XIV-XX), única portalada conservada del recinte murat de la vila, és un dels edificis rehabilitats la passada dècada i seu actual de l'Arxiu Municipal de Cardona. El director de l'arxiu ens va mostrar, entre altres, el "Plano del castillo y salinas y contornos de Cardona del excelentísimo señor Duque de Cardona", del s. XVIII, trobat ens els baixos de les oficines de la fàbrica 'Manuela' el 1988, varis plànols de les galeries de la mina a diversos nivells de profunditat i fotografies de l'exterior (s. XX) susceptibles de ser estudiats en profunditat, restes de pintures murals del primer gòtic amb cortinatges i escenes cavalleresques, i algunes de les publicacions recents derivades de la recuperació de la memòria històrica. Cap a dos quarts de set es va iniciar la cloenda de la sortida amb un acte presidit per l'alcalde, Ferran Estruch, en el qual es va signar l'acta de donació de tres plànols de les salines de Cardona (s. XIX) lliurats pel metge de Llagostera, Pompeu Pascual.

El discurs històric va envair la major part de la sortida deixant poc marge a l'anàlisi de les intervencions més recents de la recuperació del patrimoni tals com la recuperació i consolidació de trams de la muralla medieval de la vila, la reutilització de les antigues escoles Escassany, la urbanització del carrer Església (medieval) i de la plaça de la Fira, el centre cívic o la balconada sobre la vall salina. Resta pendent, si escau, per a una altra tardor.

Explicacions d'Andreu Galera, al pati d'armes del castell de Cardona

Meritxell Gisbert presenta el seu llibre
Cartografia de Cardona
Fotos d'Enric Bertran

